

УДК 821.161.2:82-31

**ХУДОЖНИЙ СВІТ ЗБІРКИ НОВЕЛ
ДАРІЇ ЯРОСЛАВСЬКОЇ «ПРАПОР»****З. Л. Касіян**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури факультету філології;
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел.: +380665306245; e-mail: zlata.kasiyan@gmail.com*

У статті проаналізовано ідейно-тематичні та жанрово-стильові особливості збірки новел «Прапор» діаспорної письменниці Дарії Ярославської. З'ясовано, що жанр новелети представлений у збірці переважно новелою “внутрішньої акції”. Прикметою стилю творів є виразна ліризація оповіді, що характерно й для малої прози авторки раннього періоду. Доведено генетичну закоріненість художнього мислення Дарії Ярославської в традиціях і новаторстві західноукраїнської новелістики 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: новелета, новела “внутрішньої акції”, стиль, пунант, жанр, поетика назви, антитеза.

Творчий спадок Дарії Ярославської (Дарії Столярчук), відомої в Галичині у 30-х роках ХХ століття письменниці й журналістки, – самобутнє й цікаве явище українського еміграційного літературного процесу. Адже її проза є художнім свідченням очевидця доби: починала свій творчий шлях у 30-х роках минулого століття, закінчивши його у 80-х. Останнім часом з'явилося чимало монографій і наукових статей, присвячених вивченню «білих плям» в історії української літератури минулого століття, зокрема літературного процесу, що творився на західноукраїнських землях та в діаспорі (праці О. Астаф'єва, Н. Бернадської, О. Бровка, О. Галича, І. Денисюка, М. Ільницького, Ю. Коваліва, Л. Куценка, Н. Мафтин, В. Мацька, В. Просалової, В. Фашенка та ін.). Однак творча постать Дарії Ярославської і досі залишається на маргінесах процесу повернення в нашу культурну скарбницю несправедливо забутих імен.

Її творчість генетично належить парадигмі західноукраїнської прози 30-х років: у вимірі ідейно-художніх координат цієї доби формувалася стильова манера письменниці, її тематичні зацікавлення, жанрово-композиційні пріоритети. Ідіостиль Дарії Ярославської викристалізовується у вимірі розмаїття ідейно-художніх процесів західноукраїнської прози 30-х років, експериментів на терені жанру. Свідченням цього є також і остання збірка письменниці – «Прапор», яка вийшла друком після смерті авторки. Вона об'єднує новели, датовані 1956-1981 роками.

Цих тридцять творів композиційно становлять тематичну й стильову єдність.

Дарія Ярославська у вступному слові так окреслює тематичний спектр збірки: “Ця книжка є вислідом творчих шукань нового творчого вияву. Вона є збіркою підхоплених хвилин у житті людини, що приходять несподівано і, можна думати, не повторяються вдруге, а принаймні не з такою силою, як уперше. Такі хвилини залишають слід, хоч і не завжди глибокий. Вони скеровують думки, а то й життя на інший шлях і часто не тільки однієї людини” [12, с. 5]. Цікаво, що цими рядками письменниця акцентує саме на жанровій своєрідності вміщених тут творів.

Отже, “хвилини зацікавлення, що приходять несподівано” і “не повторяться вдруге” – це очевидна вказівка на жанрові зацікавлення письменниці, виразна прикмета її новелістичного типу художнього мислення.

«Прапор», за визначенням самої авторки, – збірка новелет.

Новелета – дуже стисла новела, невеликий (іноді в кілька рядків) розповідний твір переважно про якийсь незвичайний життєвий випадок [5, с. 276].

Власне новелети Дарії Ярославської становлять композиційно-стильову єдність і відзначаються стислим викладом, лаконічністю думки, “незвичним випадком”, неочікуваним закінченням, переосмисленням загальнолюдських цінностей.

В основі сюжету кожного твору – непересічна подія. Однак письменниця не відшліфовує композицію своїх новелет до рівня філігранної архітекtonіки: часто “новелістичне зерно” – незвичайна ситуація – подається авторкою згладжено, без формування новелістичної “шпильки” (пуанту) чи “поворотного пункту”.

Збірка складається із двох частин: «У світі вільної думки» та «Де пливе Дніпро широкий, де Карпат верхи високі». Новелети і першої і другої частини утверджують високі гуманістичні ідеали любові до ближнього, цінності людського життя й честі, відваги. Однак якщо персонажі творів першої частини вигадані, то художній світ новелет другої частини моделюється довкола постатей реальних, як історичних осіб, відомих широкому загалу («Покликання» Роман Шептицький), так і осіб приватних, тих, про кого залишилися згадки з оточення письменниці («Мати» – Катерина, дружина Трохима).

Отже, у творах першої частини збірки персонажі безіменні, та імена й не є необхідними. Акцент тут на психічних і фізичних рисах певних психотипів, що їх із розумінням і знанням духовного “я” людини відтворює письменниця. Кожен твір – це своєрідний пошук морально-етичних цінностей, це спроба знайти відповідь на непрості питання, які часто ставить саме життя.

Промовистою в цьому ракурсі є новелета «Веселка». На початку твору Дарія Ярославська вдається до роздумів, коли саме стирається ме-

жа між добром і злом, невинністю і злочином у людській природі, яка нагадує “дивну веселку, що з лілейно-білого кольору невинности переходила в криваво-червоний відтінь злочину” [12, с. 9].

Перед нами постає герой-злочинець, який втік із в’язниці, а згодом туди ж повернувся: “Скільки часу ховався, і сліду ніхто не міг знайти, а тут, ось тобі, сам покірно причвалав до зачинених воріт...” [12, с. 9]. Письменниця майстерно описує незлагодженість міркувань цієї людини: “Процесу його нескладних, через власну нужду ворожих до людства думок, вони не знали. З його бурмотіння, в якому повторялося “жінка” і “мале”...” [12, с. 9].

З іншої сюжетної лінії ми дізнаємося про сім’ю молодого лікаря: дружину і двох дітей. У ній, на перший погляд, панує злагода: “В кухні безупинно грає радіо. Близько добрі сусіди. Боятися, власне, немає чого” [12, с. 10]. У майже ідилічну картину розміреного життя нотку дисгармонії вносить непорозуміння між подружжям щодо виховання доньки: чоловік вважає, що дитина росте скупую. Разом з тим, неочікуваним стає оголошення по радіо: “Остерігаємо перед небезпечним убивником, що втік з в’язниці” [12, с. 12]. Згодом ця інформація зрине у свідомості жінки, коли в помешканні з’явиться непроханий гість. Авторка змальовує вагання та відчай матері двох дітей: “Проте напруга й готовність до оборони вже зродилася, хоч сумнів не втрачав ще своєї сили. Звикла ж до правди, довір’я, чесности. Щоб тільки син не прибіг зі школи “щось перекусити”, і щоб Маленька не прибігла... Та вона вже була в кухні” [12, с. 12]. Справді кульмінаційною точкою новелети став епізод, коли дівчинка віддає злочинцю свою, здавалося б, найбільшу цінність. Саме тоді, “коли Маленька подала йому свою щадничку “свинку”, ніби щось сталося з ним” [12, с. 12]. У житті зловмисника настав переломний момент: під впливом неочікуваних обставин він за кілька секунд переосмислив весь свій непростий життєвий шлях. Дивного безіменного персонажа “... з кривобіжної дороги злочину на чесний, рівний шлях життя...” [12, с. 9] наставила дворічна дівчинка.

Зовні неначе нічого особливого не відбувається, немає подієвої насиченості, складності перипетій. Проте за цією оповідною й архітектонічною простотою – глибокі роздуми Дарії Ярославської про ключові моменти людського життя, про головне та другорядне у ньому, істинні та штучні цінності.

Яскравим прикладом зацікавлення письменниці природою патологічних викривлень у психіці людини є новелета «Злочин». Із цього твору ми дізнаємося про вісімнадцятирічного хлопця – підсудного за вбивство. Новела починається із повідомлення про цей страшний злочин: “В актах обвинувачення стояло все дуже виразно: вісімнадцятий рік, учень середньої школи. Задушив в авті свою дівчину, з якою ходив до школи. Після того затягнув її в придорожній лісок і там залишив” [12, с. 41]. Портрет героя, змальований Дарією Ярославською, не асоціюється з

убивцею: “Цей хлопець, [...] мав усе, мав увагу, інтелігентних батьків, їх велику любов, добробут, віру в Бога, а крім того, мав принадний зверхній вигляд і відмінні оцінки в навчанні” [12, с. 41]. Живучи, як усі, у сучасному світі, виконуючи певні правила, герой вибудовує власну “систему цінностей”. Саме такі псевдоцінності є “рушійною” силою на шляху до соціального “самоствердження” хлопця. Вбивство, що його вчиняє персонаж, можна розцінювати як своєрідний бунт конфліктуючої зі світом людини, психіка якої скалічена: “Коли підніс голову, мав спорожнений погляд, який напевно не бачив нікого, і питання він поставив не до суду і не до захисника, але до себе самого: “Кожний хоче в житті чимсь незвичайним вирізнитися, ні?” [12, с. 43].

Учинок молодого хлопця порушує всі моральні норми, руйнує його життя та життя батьків. Однак монолог матері частково проливає світло на причину психічної патології сина – неправильне виховання. Вона закликає: “Не вмовляйте в себе і в своїх дітей вже змалку, що вони геніальні й ліпші за інших дітей, тільки думайте, що вони повні хиб, і ваш обов’язок викоринити їх! Робіть щось, думайте, щоб ви не переживали того, що я!” [12, с. 42].

Прикметою художнього мислення письменниці є і поетика назви, що виявляє тяжіння її письма до публіцистично-нарисового, репортажного стилю. Новелети збірки мають короткі назви, що становлять номінацію або особи (іноді з відтінком соціального маркування («Чужинець», «Лікар», «Рибалка»), іноді морально-етичне («Грішник», «Антифемініст»), або предмета чи абстрактного поняття («Краса», «Сніг», «Світлина», «Омана», «Злочин»). Однак часто назва новелети становить лейтмотивний образ, сфокусовує ідею твору. Так, у новелеті «Прапор» безіменний персонаж-підліток “без особливих прикмет” – в одну мить стає героєм: “Люди привикли до його клички «Пустий вітер», тож і в голову не спадало їм, що в нього мусить бути якесь ім’я та прізвище, що в цьому п’ятнадцятирічному серці б’ється якесь глибше почуття, а в тій чорній, коротко підстриженій голові з обличчям, обсмаленим вітром, товчуться-снуються якісь таємні та піднеслі думки” [12, с. 24].

Містечко займає окупаційна влада, висилаючи своїх «посіпак», щоб вони зняли з ратуші прапор, який є втіленням національної єдності народу. У ньому відчувається магічна сила, він здатен кликати не тільки на урочистості і свята, а й на боротьбу за честь і гідність нації, боротьбу проти пригноблення: “У кожного з мешканців міста й околиці були пов’язані якісь особисті спомини з тим прапором. Він був символом їх віри, їх надії, їх прагнень і їх гордості” [12, с. 26]. Недарма прапор сприймається як жива істота: “На щоглі, немов людина, що не передчувала лиха, безжурно маяв на вітрі прапор їхнього краю. Іноді він граціозно вигинався на боки, виявивши при цьому свої принадні кольори, або сягав горішнім кінцем долішнього й любовно гладив його, то знову від-

ставав від щогли і тріпався грайливо, бадьоро й завзято на всю широчінь, щоб усі бачили, який він великий і прекрасний” [12, с. 26].

Коли ж окупанти намагаються зірвати прапор, він чинить спротив “посіпакам”: “Немов жива людина, що може бачити й чути, і збагнувши нагло всю небезпеку, прапор рвучно відсунувся від щогли й нетерпеливо затріпотів і вирвав лину з рук “посіпаки”. Розгорнувшись на всю величину, він посунувся вгору линви, люто сіпнув кілька разів і нагло щільно пригорнувся до щогли, немов у неї шукав захисту” [12, с. 27].

Епіцентр новелети – напружена розповідь з найменшими деталями про те, як стяг, наче жива істота, намагається не датися до рук “посіпакам”. Та ось він – “наче листок, відірваний від дерева, м’яко летів униз, аж приземлився безладним кольоровим горбком” [12, с. 28].

Разом з тим, поява «Пустого Вітру» – така ж несподівана, як і його вчинок: хлопець на очах в окупантів “віддав останню честь прапорові свого переможеного краю”. Кульмінаційним стає момент, коли загарбник цілиться з нагана в непокірного юнака, а кінцівка – справжнім новелістичним “поворотним пунктом”. Хлопець із прапором зникає – “метнувся поміж будинки”. Таким чином, образ стяга стає не тільки композиційним центром твору, а й ідейним його ядром. Це – символ людської гідності, мужності, надії.

Друга частина збірки прикметна тим, що осердям художнього світу вміщених тут новелет є персонажі, змальовані з реальних осіб. Кожному із шести творів передує невеличка біографічна довідка із своєрідним мотто. Так, у новелі «Покликаний» – це слова графа Шептицького про його мрію стати священиком.

У новелеті «Покликання» Дарія Ярославська змальовує якраз оцей момент вибору Андреем Шептицьким життєвого шляху. Єпископ Української греко-католицької церкви, Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський – предстоятель Української греко-католицької церкви, Андрей (Роман) Шептицький походив з давнього українського шляхетного роду, що ополячився, латинізувався. Натомість Роман Шептицький ще в юному віці захопився східним християнством.

Софія Шептицька, мати Романа, на думку дослідників, мала величезний вплив на становлення майбутнього митрополита. У листах до матері Андрей пише: “І так же ж само, коли згодом кілька років пізніше я заявив Тобі й Татові, що я буду уніатським священиком – це теж не були мої слова, це були слова моїх предків” [2, с. 7].

У новелеті Дарія Ярославська показує сумніви й переживання, що заповнили душу молодого хлопця. Герой намагається зрозуміти свою духовну приналежність, роздумує: “Чому його дід вирік-ся їх обряду і прийняв латинство? Чи той обряд справді пережився? З їх відходом у вічність відійшла і слава та сила і от-от простягнеться схизма? Чи латинство сильніше або правдивіше своєю близькістю до Бога?” [12, с. 149]. Переосмисливши свою сутність, глибинний сенс та спрямування

духовних пошуків, він вибудовує нові аксіологічні обрії на основі своєї національної автентичності: “Тепер я знаю, що мені робити. Я маю бути монахом. – Ти певний того, Амо? Монахом? – Уніятським монахом, мамо” [12, с. 151]. Пошук гармонії, повернення до християнських джерел утілює ідейне спрямування новелети.

Внутрішні пошуки відповідей на низку болючих питань приводять героя до сумнівів: “Чужий світ? Правда. Чужий обряд? Без сумніву. Мама каже правду. Вони чужі для мами, для нього” [12, с. 148], “Мамині слова, немов зерно, посіяли нову свідомість. Його постанова несе з собою розлуку з батьками, братами, знайомими, приятелями. Ніхто не зрозуміє його! Для них він буде зрадником! [...] Ще час! Ще час повернути з дороги і не відрікатися того, що боготворить від дитинства! Новий обряд дасть йому хрест, якого він не в силі буде нести” [12, с. 152].

Переломний момент настає під час ранішньої служби у костелі: “Повернувся до престолу перед дверима до притвору, щоб віддати поклін латинським звичаєм. І ніби відвернув щось у своїй душі” [12, с. 153]. Глибинні процеси, спрямовані на пошук національної, індивідуальної та духовної самоідентифікації, завершуються: “Зложив три пальці разом і підніс до чола. – Во ім’я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь...” [12, с. 153]. Герой приймає свій “хрест”.

Складність вибору, що означає розрив з родиною, й підкреслює кінцівка новели: “Не всім хотілося вертатися пішки. Коні й повози чекали на охочих їхати. В одному з них він помітив матір. Її обличчя виявляло приголомшення, безмежний смуток. Коні рушили і шпарко покотили свій тягар по запорошеній дорозі. Без нього” [12, с. 153].

У новелеті «Посвята» Дарія Ярославська відтворює момент внутрішнього конфлікту Олени Кисілевської – “відомої громадської діячки, організаторки жіночого руху в Галичині, журналістки, редакторки, сенаторки, першої голови Світової федерації українських жіночих організацій” [12, с. 155]. Подане перед твором мотто (рядок із приватного листа Олени Кисілевської до авторки, – “і в мене була боротьба”) – становить сконденсовану документально-біографічну правду як основу тексту, що під пером письменниці розгортається у правду художню.

Життя героїні – це глибокі суперечливі почуття: материнський обов’язок та відчуття власної національної автентичності й бажання дотримати вірність обов’язку перед своїм народом. Як відомо, чоловік Олени був прихильником москвофільства і спочатку не схвалював громадські захоплення своєї дружини.

Прикметно, що драматичність ситуації, в якій опинилась жінка, увиразнюється специфікою образності твору, яку умовно назовемо “полум’яною”, бо з образом полум’я, що вирує в душі, в думках героїні, пов’язаний цілий асоціативний ряд образів-деталей: “наче дим за паротягом, тягнеться за нею поговор”; повідомлення про розлучення добро-

порядної родини у провінційному містечку асоціюється із вибухом бомби – “бомба – її рішення”.

Внутрішній світ героїні розкривається шляхом використання анти тези, що становить полюси життя її душі: “вибухи бажань” – “попеліло пережите”. Із приходом весни коливання напруженої внутрішньої боротьби контрастує з пейзажними замальовками, в яких підкреслюється домінанта оновлення, віднайдення сили як у природі, так і в душі героїні: “зник сніг, почорнілий від вогняного диму”, “квіти купалися в росі”, жінка “прокидалася, наче птах з гнізда”. Новела складається із двох частин: перша оформлена як ретроспектива: у спогадах жінки оживають гострі мовні “баталії”. Друга – подієва: повернення батька до дітей. У цій частині напруга переживань героїні сягає піку, однак фінал новели – відкритий: не відомо, яке рішення вона прийме.

Структура новелети – оповідь від 3-ї особи, увиразнена внутрішніми монологами головної героїні, – моделює перед читачем картину екзистенційної самотності й страху молодої жінки за майбутнє її дітей, гостроту проблеми вибору.

Твердість і непохитність у відстоюванні моральних принципів, пріоритет боротьби за Україну перед особистим щастям, внутрішній конфлікт складають аксіологічну домінанту цього твору: “У вселюдській метушні, в історичній крутанині загубився їх нарід, а він того навіть не помічає! У сусідській заздрості та хапчивості розвіялася їх велич, нарід розп’яли навхрест, причепили кожне рам’я до іншого сусіда, а він, її чоловік, вірить, що це щось одноцільне, нероздільне!” [12, с. 158].

У новелеті «Таємниця» тяжіння письменниці до новелістичного типу художнього мислення виявилось застосуванням композиційного прийому “шпильки” (новелістичного пуанту). Прикметно, що цей твір, як, зрештою, і більшість новелет збірки «Прапор», – новела “внутрішньої акції”. “Подієва” основа – початок війни – стає тільки фоном для прийняття рішення героїнею твору. Дівчина боїться лише зустрітись із матір’ю, адже та може не схвалити її вибір приєднатись до борців за Україну. Однак кінцівка новели – несподівана зустріч матері й доньки – виписана саме в стилі новелістичного перелому.

Отже, на основі зробленого нами аналізу художнього світу новел збірки «Прапор» Дарії Ярославської підсумуємо:

– тематична палітра збірки пов’язана із морально-етичною проблематикою;

– прикметою стилю новел збірки є виразна ліризація оповіді, тяжіння до «розмитості» класичної новелістичної архітектоніки, почасти – нарисовості;

– уміщені в збірці зразки малої прози (за дефініцією самої авторки – новелети) – це новели “внутрішньої акції”, з акцентом на вирішенні внутрішніх конфліктів;

– мала проза останнього періоду творчості Дарії Ярославської засвідчує стильову цілісність із написаними раніше творами авторки.

Література

1. Андрусів С.М. Західноукраїнська література 30-х рр. ХХ ст.: проблема національної ідентичності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / С.М. Андрусів. – К., 1996. – 25 с.
2. Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері / упоряд. Григор Меріам-Лужницький. – Л.: Світ, 1994. – 80 с.
3. Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах / Іван Денисюк. – Львів: [б. м.], 2005. – Том 1: Літературознавчі дослідження. Книга 1. — 2005. – 432 с. – [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка].
4. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. / Іван Денисюк. – К.: Вища школа, 1981. – 214 с.
5. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К.: Рад. школа, 1971. – 488 с.
6. Мафтин Н. В. У пошуках "GRAND" стилю (західноукраїнська та еміграційна проза міжвоєнного двадцятиліття): монографія / Наталя Мафтин; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2011. – 335 с.
7. Мафтин Н. В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років ХХ століття: парадигма реконквісти: монографія / Н. В. Мафтин. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного ун-ту ім. В. Стефаника, 2008. – 356 с.
8. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця ХІХ – початку ХХ століть у дзеркалі наратології: монографія / Л. В. Мацевко-Бекерська. – Львів: Сплайн, 2008. – 408 с.
9. Мацько В. П. Українська еміграційна проза ХХ століття: монографія / В. П. Мацько. – Хмельницький: ПП Дереза І.Ж., 2009. – 388 с.
10. Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / [упоряд. і приміт. Є. Нахліка]. – К.: Наукова думка, 1989. – 688 с.
11. Фашенко В. Із студій про новелу: Жанрово-стильові питання / Василь Фашенко. – К.: Рад. письменник, 1971. – 215 с.
12. Ярославська Д. Прапор / Дарія Ярославська. – Philadelphia: KYIW, 1981. – 192 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.09.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Хоробом С.І.*

**IMAGERY WORLD OF DARIIA YAROSLAVSKA'S NOVELLA
COLLECTION "THE BANNER"****Z. L. Kasiian**

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Department of Ukrainian Literature, Faculty of Philology;
76018, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57;
ph. +380665306245; e-mail: zlata.kasiyan@gmail.com*

The article deals with the analysis of ideo-thematic and genre and style features of novellas «The Banner» by Ukrainian diaspora writer Dariia Yaroslavska. Peculiarity of the style of the collection is clear "lyrization" of the narration, which is typical also for the writer's short prose of the early period. There has been proved the genetic root of Dariia Yaroslavska's artistic thinking in the traditions and innovations of the short novella writing in Western Ukraine in the 1920-s–1930-s.

Key words: *novelette, novella «Inner action», style, pointe, poetics of the title, antithesis.*